

BLAŽENKA MARTINOVIĆ

Filozofski fakultet, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

ELENMARI PLETIKOS OLOF, JELENA VLAŠIĆ DUIĆ

Filozofski fakultet u Zagrebu, Sveučilište u Zagrebu

Kiša, sunce, trava, rosa

– o učenju i poučavanju naglasaka hrvatskoga jezika

Učenje i poučavanje standardnojezičnih naglasaka izaziva ponajviše otpora i kod onih koji poučavaju i kod onih koje se poučava. Rad *Kiša, sunce, trava, rosa* prikaz je vježba za lakše i sustavnije učenje i poučavanje naglasaka hrvatskoga jezika. Metodologija obrade naglasaka temelji se na stupnjevitijoj obradi: od mjesta prema trajanju i tonu, od lakše savladivoga kratkosilaznoga i dugosilaznoga prema težemu dugouzlaznome i kratkouzlaznome naglasku, od frekventne riječi do rjeđe riječi, od pseudoriječi prema rečenici i tekstu, od niskoga prema visokome varijetetu i sl. Vježbe zahvaćaju tri temeljne kompetencije: znanje o naglascima, aktivno slušanje (percepciju) i izgovor (produkciju).

Ključne riječi: naglasak, slušanje (percepcija), izgovor (produkcija), poučavanje, standardnojezično naglašivanje

1. Uvod

Prof. dr. sc. Mirjana Benjak na Odsjeku za kroatistiku u Puli utemeljila je Katedru za metodiku hrvatskoga jezika i književnosti „Tone Peruško“ te se predano bavila metodikom književnoga odgoja i obrazovanja. Naš rad o jednome metodičkom pristupu jezičnoj temi zahvala je profesorici za sve što je ostavila u znanosti na području metodike. Rad se temelji na dosadašnjim istraživanjima autorica o metodama mjerenja naglasnih kompetencija te donosi prijedloge rješenja otvorenih pitanja u učenju i poučavanju ortoepske norme. Istraživanja su pokazala da poučavanje hrvatskih naglasaka treba ići u smjeru triju važnih kompetencija (znanje, slušanje/percepcija i izgovor/produkcija) te se valja približiti učinkovitijemu mjerenju naglasnih kompetencija (Pletikos Olof i dr. 2016). Mjerenje ishoda učenja naglasaka treba se sastojati od praćenja i testiranja ne samo kompetencije znanja (birajući tipske primjere)

nego i kompetencije izgovora (produkcije – služeći se vježbama sa pseudoriječima ili manje poznatim riječima te vježbama s primjerima koji su označeni naglascima) i slušanja (percepcije – služeći se verificiranim snimkama) hrvatskih naglasaka. Upravo se takvim pristupom smanjuju razlike između ispitanika s udarnim (dinamičkim) i s visinskim (tonskim) naglasnim sustavom, naime u metodici poučavanja naglasaka hrvatskoga standardnog jezika do sada se zanemarivala činjenica da poučavani dolaze s različitim startnim naglasnim sustavom. Poseban je izazov pratiti i vrednovati u odnosu na učenikov/studentov napredak u učenju naglasnoga sustava te kreirati testove tako da štokavski govornici nemaju prednost pred kajkavcima, čakavcima i govornicima urbolektu. Pitanja koja se iz svega nameću jesu ova: *Kako poučavati naglaske?*, *Kako poboljšati izlazne kompetencije, posebice izgovor?*, *Kako smanjiti utjecaj početnoga naglasnoga sustava na ishod učenja?*, *Kako vrednovati uspjeh onih iz udarnoga sustava, a kako onih iz visinskoga sustava?*, *Kakav je omjer između ulaznih i izlaznih kompetencija?* Odgovore na ta pitanja pokušali smo dati kreiranjem vježba (i na koncu vježbenice) koje su usmjerene ne samo znanju o naglascima nego i slušanju i izgovoru. Na koncu smo materijale i testirali s grupom studenata ak. 2015./2016. godine na Odsjeku za kroatistiku u Puli.

Rad *Kiša, sunce, trava, rosa* prikaz je upravo tih vježba (u ovome radu jednoga manjega dijela) za učenje i poučavanje naglasaka hrvatskoga jezika koje izrađuju autorice rada. Naslov rada, s tipskim primjerima riječi, otkriva metodologiju obrade koja se temelji na stupnjevitosti i koja kreće od poznatoga prema nepoznatome i od lakše usvojivoga prema teže usvojivome. Vježbe zahvaćaju tri temeljne kompetencije: znanje o naglascima, aktivno slušanje (percepciju) i izgovor (produkciju).

U razvoju metoda poučavanja hrvatskih naglasaka koristile smo se temeljnim znanjima i iskustvima koja su se prije oko 50 godina razvijala na Odsjeku za fonetiku na Filozofskome fakultetu u Zagrebu (audio-vizualna globalno-strukturalna metoda za poučavanje stranih jezika te, djelomice, verbotonalna metoda usvajanja govora). Iz audio-vizualne globalno-strukturalne metode za učenje stranih jezika, koju je s brojnim suradnicima razvijao Petar Guberina te izradio tekstne, slikovne i auditivne materijale za učenje francuskog, njemačkog, ruskog, talijanskog i engleskog jezika, preuzeli smo postavke o iskustvenome učenju zvukom i slikom, s imitacijom kao osnovnim načinom usvajanja nekih izgovornih obrazaca (usp. Guberina i Rivenc 1963). Veliki su pomaci u poučavanju prozodije učinjeni upravo u poučavanju hrvatskoga kao inoga jezika čime se danas ponajviše u nas bave nastavnici i lingvisti na Croaticum Filozofskoga fakulteta u Zagrebu. Uzor na kojem smo temeljile usvajanje naglasaka, od riječi, preko rečenice do teksta, bio je tekst i zvuk *Srpsko-hrvatski jezik: izgovor i intonacija s recitacijama na pločama* (Ivšić i Kravar 1955), koji je bio namijenjen i

strancima za učenje hrvatskoga, ali su prema tome zvučnome zapisu i brojne generacije studenata fonetike i kroatistike učile slušati i izgovarati hrvatske naglaske i zagnaglasne dužine. Novije snimke izgovora mogu se pronaći, primjerice, u priručniku Gordane Varošaneć-Škarić *Fonetska njega glasa i izgovora* te, primjerice, u zapisu uz knjigu Vesne Požgaj Hadži *Hrvaščina in slovenščina v stiku / Hrvatski i slovenski u kontaktu* iz 2002. koja je u taj kontrastivni pristup utkala metodičke modele predstavljene i ranije u Nacrtu vježbenice „Fonetske vježbe iz hrvatskog jezika“ u časopisu *Govor* 1999.⁵¹ Od novijih metodičkih spoznaja u vježbenici smo ciljeve odredile kao ishode učenja, prema kojima se u središte stavlja učenika/studenta i njegove mogućnosti te su mjerljivi (Divjak 2008: 4). Metodička obrada pojedinih poglavlja, osim ishoda učenja, temelji se i na nekim elementima i tehnikama ERR okvira za poučavanje (temeljenoga na trima fazama; faza evokacije, faza razumijevanja značenja i faza refleksije) (Benge Kletzien i dr. 2005).

2. Vježbenica za učenje i poučavanje naglasaka

Autorice rada pripremile su materijale za uvježbavanje i poučavanje svih naglasaka⁵², a ovdje se donosi ogleadni primjerak jedne nastavne cjeline – kratkosilazni naglasak. U vježbenici se nalaze i poglavlja i o nestandardnojezičnim idiomima, naime posebice je nužno u poučavanju o naglascima uvrstiti teme o udarnome naglasnom sustavu, obilježjima i rasprostranjenosti, te načinu njegova prepoznavanja. Pod utjecajem medija govornici hrvatskoga jezika svakodnevno su izloženi udarnome naglasnom sustavu te je nužno i njega opisati i valorizirati. Nužno je također osvijestiti i problem nastavnikove percepcije, tj. verifikacije procjene ostvaraja naglasaka te nužnost razlikovanja intonacije rečenice i tona riječi te analitičkoga slušanja udarnoga naglasnog sustava. O svemu se tome vodilo računa u sastavljanju vježba za učenje i poučavanje naglasaka.

Obrada pojedinačnoga naglasaka ima pet osnovnih cjelina: 1. slušanje, bilježenje i izgovaranje naglasaka (početni slog, nepočetni slog); 2. slušanje, bilježenje i izgovaranje naglasaka i dužine; 3. naglasci u oprekama (mjesta, tona, trajanja); 4. naglasna tipologija i 5. naglasci i raslojena jezična stvarnost (polifunkcionalnost, standard i dijalekt). Vježbe se grade stupnjevito, od lakše prema teškoj kompetenciji: poslušajte (percepcija), poslušajte i ponovite (percepcija i produkcija), poslušajte i obilježite (percepcija i

51 Donedavno je bio mrežno dostupan (netfaces.hr) i zvučni zapis riječi iz knjige Bratoljuba Klaića *Naglasni sustav standardnog hrvatskog jezika* iz 2013. (postumno priredio glumac B. Smiljanić), no ne oslikava suvremeni standardni izgovor, naime riječ je o tzv. klasičnome naglašivanju i time je vrijedan prinos za povijest hrvatskoga standardnojezičnoga naglašivanja.

52 Materijale su recenzirali prof. dr. sc. Ivan Zoričić (pok.) i doc. dr. sc. Mihaela Matešić.

znanje), izgovorite obilježeno (produkcija), izgovorite neobilježeno (produkcija i znanje), izgovorite spontano (produkcija i znanje). Budući da je cijela vježbenica temeljena na takvoj stupnjevitosti, kreće se dakle od lakše savladivoga (kratkosilaznoga) do težega (kratkouzlaznoga), od frekventne riječi do manje poznate riječi, od (pseudo) riječi do rečenice i teksta, od nestandardnoga do standardnoga, od neutralnoga prema višemu varijetetu.⁵³

U skladu s tim stupnjuju se i kompetencije: znanje, slušanje/percepcija, izgovor/produkcija. Vježbe su namijenjene sveučilišnim kolegijima kojima je sadržaj naglasna norma i ortoepija, zatim učenju i poučavanju u osnovnoj i srednjoj školi te učenju i poučavanju hrvatskoga jezika kao stranoga/inoga.

2. 1. Primjer obrade kratkosilaznoga naglasaka

Zbog ograničenosti dužinom rada ovdje donosimo kao ogledni primjer⁵⁴ prvu cjelinu u obradi kratkosilaznoga naglasaka, a prema tome modelu obrađene su i druge cjeline (kratkosilazni naglasak na nepočetnome slogu, kratkosilazni naglasak i zanaglasna dužina, kratkosilazni naglasak i naglasna tipologija, kratkosilazni naglasak u raslojenoj jezičnoj stvarnosti, zadatci za rad kod kuće), i tako redom za svaki naglasak.

A) Slušanje, bilježenje i izgovaranje

Ishodi učenja prve cjeline:

- 1) Slušno prepoznati, ponoviti i obilježiti kratkosilazni naglasak u izgovorenim riječima.
- 2) Pročitati riječi s obilježenim kratkosilaznim naglaskom.
- 3) Upamtiti učestale riječi s kratkosilaznim naglaskom.

53 Dosadašnja istraživanja to podupiru, naime uspješna percepcija i produkcija uzlaznih naglasaka manja je od percepcije i produkcije silaznih naglasaka, što je i očekivano s obzirom na različite startne idiome ispitanika: produkcija i percepcija kratkouzlaznoga naglasaka uspješna je oko 30%, dugouzlaznoga naglasaka oko 40%, dugosilaznoga naglasaka oko 70% (produkcija nešto slabije od percepcije, oko 60%), a kratkosilaznoga oko 75%. Mjesto naglasaka lakše se provjerava, naime produkcija je mjesta uspješna preko 80%, a percepcija mjesta oko 75%. Usp. Vrbani Zrinski i Varošaneć Škarić 2004, Pletikos i Vlašić 2007, Pletikos 2008, Pletikos Olof i dr. 2016.

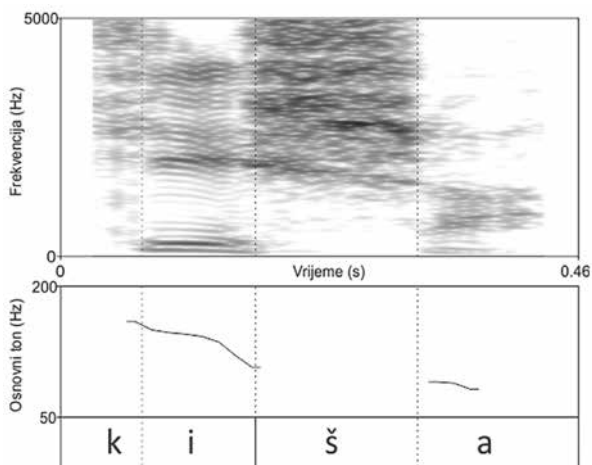
54 Priručnik i vježbenica bit će javno dostupni krajem 2019. godine.

1. Kratkosilazni naglasak na početnome slogu

1. Poslušajte izgovor. ◀

Na něbu kišica,
na břđu kűćica,
u kűći sűbica,
u sűbi slűćica,
na slűci lűtkica,
na lűtki hlűćice,
na hlűćama tűčkice.

Kratkosilazni naglasak ostvaruje se na jednome slogu. Naglašeni je slog intenzitetski jak, visokoga tona i kratkoga trajanja. U višesložnim riječima slog nakon kratkosilaznoga naglaska intenzitetski je slabiji i nižega tona.

Slika 1. Akustički prikaz riječi *kiša* izgovorene s kratkosilaznim naglaskom.

Na gornjem dijelu slike prikazano je kako se spektralni sastav zvuka mijenja u vremenu i u njemu uočavamo pojedine glasnike. Na donjem dijelu slike prikazan je tijekom osnovnoga tona (f_0). Trajanje je naglašenoga vokala duže nego trajanje zanaglasnoga vokala, intenzitet je harmoničnoga zvuka veći u naglašenome vokalu nego u zanaglasnome te je ton naglašenoga vokala viši nego u zanaglasnome.

Crtovlje prikazuje tonski odnos slogova u riječi s kratkosilaznim naglaskom (kvarta, 5 polutonova).

Da biste usvojili naglasak, vježbat ćete slušanje i oponašanje naglaska u riječima, rečenicama i tekstu. Oponašajući pazite na ton (oponašajte ga mumljajući) i trajanje (stavljajući ga u opreku s dugim naglaskom), a mjesto siline naglaska odredite udarom ruke o stol.

2. Jednosložne riječi s kratkosilaznim naglaskom.⁵⁵

a) Pseudoriječi – poslušajte i ponovite (katkad pseudoriječ može zvučati kao poznata riječ). ◀

bīb
bëb
bàb
bòb
bùb

b) Jednosložne riječi – poslušajte i ponovite. ◀

mīš
čëp
lāv
sòb
krūh
vīt

Miš, lav i sob nose kruh u vrt.

3. Poslušajte izgovor, označite sljedeće riječi kratkosilaznim naglaskom i izgovorite ih. ◀

i: miš, film, lim, čip, sir
e: čep, peh, ček, set, ceh
a: lav, brat, star, sad, sva
o: sob, koš, slog, nov, rob
u: kruh, jug, bruh, puh, duh
r: vrt, prst, smrt, rt, krt

⁵⁵ Vježbenicu je ilustrirala ilustratorica i redateljica animiranoga filma Lucija Mrzljak.

4. Izaberite po jednu riječ iz svakoga gornjeg retka te osmislite i izgovorite izjavnu rečenicu s tom riječju, u tome obliku, na kraju rečenice.

Npr. *Ovo je lim. On je lav. Pod je nov. Topao je jug. Malen mu je prst.*

5. Dvosložne riječi s kratkosilaznim naglaskom.

a) Pseudoriječi – poslušajte i ponovite (mumljajući i naglas). ◀

bībi
bēbe
bāba
bōbo
būbu

b) Dvosložne riječi – poslušajte i ponovite. ◀

kīša
nēbo
vātra
sōba
kūća
dřvo
vjētar

Drvo kraj kuće gleda u nebo i moli ga za vjetar i kišu.

6. Poslušajte izgovor, označite sljedeće riječi kratkosilaznim naglaskom i izgovorite ih. ◀

i: kiša, slika, knjiga, riba, ništa
e: nebo, ljeto, deset, plesti, reći
a: vatra, tata, mama, mačka, hlače
o: soba, točka, polje, kolo, dobar
u: kuća, lutka, jutro, sutra, šuma
r: drvo, srce, brdo, krdo, zrno
je: vjetar, pjesma, mjesto, htjeti, ljeto

7. Izaberite po jednu riječ iz svakoga gornjeg retka te osmislite i izgovorite izjavnu rečenicu s tom riječju, u tome obliku, na kraju rečenice.

Npr. *To je slika. Stiglo je ljeto. Na kraju je točka. Na podu je lutka. Ti si moje srce.*

8. Trosložne riječi s kratkosilaznim naglaskom.

a) Pseudoriječi – poslušajte i ponovite (mumljajući i naglas). ◀

bībibi

bēbebe

bābaba

bōbobo

būbubu

b) Trosložne riječi – poslušajte i ponovite. ◀

slikati

glēdati

jābuka

nōvine

kūćica

mřvica

pjēsmica

Slikam kućicu, pored jabuku i mrvica, da bude kao u pjesmici iz novina.

9. Poslušajte izgovor, označite sljedeće riječi kratkosilaznim naglaskom i izgovorite ih. ◀

i: slikati, prijatelj, istina, listovi, misliti

e: gledati, trebati, čekati, gledati, zebrica, veselo

a: jabuka, jagoda, carica, jazavac, kapati

o: novine, obala, obrve, slobodan, godina

u: kućica, ulica, lutkica, uputa, šumica

r: mrvica, mrdati, trgati, crknuti, krvavo

je: pjesmica, mjeriti, pjeniti, sjenama, vjetrovi

10. Izaberite po jednu riječ iz svakoga gornjeg retka te osmislite i izgovorite izjavnu rečenicu s tom riječju, u tome obliku, na kraju rečenice.

Npr. *To je prijatelj. Na tanjuru je jagoda. Kupila sam novine.*

11. Izgovorite ove manje poznate riječi s kratkosilaznim naglaskom na prvome slogu. (Značenje je riječi na kraju vježbenice.)

begovica, benast, blisnuti, bljutak, bogaljast, bročast, cjepčica, črknja, čuma, djelati, djeljkati, dočka, drhtnuti, drškati, đipnuti, herma, hrka, ničanica, ozimačan, vrdati, zglobnica

12. Svaka je od sljedećih rečenica sastavljena od dviju govornih riječi te od dviju do šest jezičnih riječi. Prednaglasnice i zanaglasnice povezane su u govorne riječi s kratkosilaznim naglaskom. Izgovorite ih, pazeći na granicu govorne riječi tako što ćete napraviti kratku stanku između njih (označena je okomitom crtom). Govorne riječi povezane su lukom (ligaturom).

Kiša | pada.

Kiša će | padati.

Okiši | piše.

Okiši je | pisao.

Okiši mu je | pisao.

13. Je li u vašemu govoru uobičajeno pomicanje naglaska na prednaglasnicu, primjerice je li uobičajeno reći *ò kiši, nà kiši*?

U standardnome jeziku pomicanje naglaska s kraćih imenskih riječi na kraće prednaglasnice nije obvezno. U višem varijetetu standarda nešto je češće. Dosljednije pomicanje i s drugih vrsta riječi obilježjem je danas dijalektoga novoštokavskoga govora ili se doživljava zastarjelim (*ù pět, ù našōj kùćí*).

14. Povežite lukom (ligaturom) prednaglasnice i zanaglasnice s naglasnicom u govornu riječ, a granice govorne riječi odvojite okomicom. Izgovorite rečenice.

Vjètar je puhao.

Vjètar bi jače puhao.

Vjètar će nam puhati.

I vjètar puše.

I po vjètru mi je govorio.

Između vjètra i kiše su dvojili.

I vjètar je puhao kad je kiša lijevala.

U visokome varijetetu gornje rečenice mogu zvučati ovako: *I ò kiši mu je pisao. I pò vjetru mi je govorio.*

Kada se naglasak pomiče oslabljeno (ostvaruje se uzlazni naglasak) na višesložnu prednaglasnicu, tada se pomiče za jedno mjesto: *isprèd kućè, okò kišè.*

15. Poslušajte rečenice. Svaku rečenicu ponovite pazeći da zadnju riječ u rečenici izgovorite s kratkosilaznim naglaskom. ◀

Zapuhao je snažan vjètar.

Oblačno je bilo nèbo.

Počela je padati kiša.

Skrili su se u trošnoj kùćici.

Zapalili su na ognju vättru.

Pojeli su sa stola sve jäbuke.

Nije ostalo nışta.

Doći će opet sütra.

Kad budu imali više vrèmena.

Nadaju se da sutra neće pàdati.

16. Iz dosadašnjih vježba prisjetite se deset riječi koje na prvome slogu imaju kratkosilazni naglasak. Napišite ih.

17. Označite naglascima pjesmicu iz 1. zadatka.

Na nebu kišica,
na brdu kućica,
u kući sobica,
u sobi sličica,
na slici lutkica,
na lutki hlačice,
na hlačama točkice.

18. Pročitajte pjesmicu iz gornjega zadatka, bez pomicanja naglaska.

19. Opišite sliku! Ispišite riječi kojima ste se koristili u opisu. Koje od tih riječi imaju kratkosilazni naglasak?

3. Testiranje *Vježbenice*

Nakon što je izrađen metodički model za učenje i poučavanje naglasaka, materijal je testiran na kolegiju *Naglasni sustav hrvatskoga standardnoga jezika* na studiju kroatistike na Filozofskome fakultetu u Puli. Na radnome se materijalu radilo 15 tjedana po 2 školska sata, 2015./2016. akademske godine. Studenti/ispitanici inicijalno su testirani u ožujku 2016., a završno su testirani u lipnju 2016. Sudjelovalo je 30 studenata (29 studentica, 1 student) I. godine preddiplomskoga studija kroatistike. S obzirom na startni idiom ispitanici se mogu podijeliti u dvije skupine: 13 studenata s polaznim novoštokavskim naglasnim sustavom (Rijeka, Pula, Zagreb, Karlovac, Rovinj, Poreč, Buje, Krapina) i 17 studenata s polaznim novoštokavskim naglasnim sustavom (Bjelovar, Slatina, Virovitica, Vinkovci, Nova Gradiška, Slavonski Brod, Požega, Đakovo, Osijek, Split, Imotski, Metković). Na kolegiju su obrađene ove nastavne

cjeline: mjesto i trajanje, kratkosilazni naglasak, dugosilazni naglasak, dugouzlazni naglasak, kratkouzlazni naglasak, sinteza četiriju naglasaka, akut, dinamički naglasak, intonacija, načini bilježenja naglasaka, uzus i kodeks. Zanaglasne dužine, prokliza, općeparadigmatski naglasak i naglasna tipologija prožimlju svaku cjelinu. Svaka naglasna cjelina obuhvaća ove vježbe: vježbe slušanja, bilježenja i izgovaranja, vježbe za ton, intenzitet i trajanje (kontrasti), vježbe mjesta naglasaka (kontrasti), vježbe trajanja sloga (kontrasti), vježbe naglasaka i zanaglasnih dužina, naglasak u različitim varijetetima, naglasak i funkcionalna raslojenost, od teksta i rečenice do riječi (i natrag), od pseudoriječi prema riječima i samostalni zadatci za rad kod kuće.

Usporedbom ulaznih i izlaznih kompetencija pokušava se odgovoriti na pitanje što su i koliko uspjeli naučiti. Mjerenje uspjeha temelji se na jednoj referentnoj točki, a to je tzv. „općeprihvaćeni tip” izgovora u kojemu je trajanje dugih naglasaka skraćeno, trajanje kratkih ponešto produljeno, tolerancija je jaka prema gubitku određenih zanaglasnih dužina, tolerancija je vidna i prema silaznome tonu izvan početnoga sloga u određenim kategorijama te je evidentna tolerancija prema neprenošenju naglasaka na proklitiku i sl.

Prema dosadašnjim istraživanjima naučljivosti naglasnoga sustava (Pletikos Olof i dr. 2016) pogreške se rangiraju ovim redom: mjesto naglasaka, trajanje, ton, zanaglasne dužine, prokliza.

3. 1. Znanje o naglascima

Znanje o naglascima ponajviše se testira na svim razinama obrazovanja, no u toj kompetenciji ponajviše je i otvorenih pitanja, naime jednoznačnost odgovora nije moguća dok god postoje dvostrukosti u priručnicima (dublete/triplete) zatim postoji diskrepancija između onoga što je zapisano i onoga što se ostvaruje (kodeks u i uzus u raskoraku), postoji svijest da su štokavci u prednosti pred čakavcima i kajkavcima. U znanje o naglascima idu osnovna pravila (kao što su raspodjelna pravila, znakovlje, određivanje granica govorne riječi (klitike), nekoliko obveznih prenošenja naglasaka u proklizi, razlikovanje standardnoga od nestandardnoga s obzirom na raspodjelna pravila) te složenija (kao što su učestale dvostrukosti normativno prihvatljive, predvidljive paradigmatičke preinake, zanaglasne dužine, samostalno bilježenje naglasaka na tipskim primjerima i sl.). To je ujedno i ponajviše testirana kompetencija u obrazovnome procesu (Pletikos Olof i dr. 2016). U inicijalnome testiranju moguće je provjeriti prvi stupanj kompetencije (osnovna pravila), a u završnome, pored toga, i drugi stupanj kompetencije (složenija naglasna pravila). Posebice je važno da se zadatci mogu riješiti samo na temelju poznavanja pravila o

naglascima, zatim je nužno odabrati frekventne riječi te one koje podliježu općemu pravilu i na koncu rangirati težinu pogreške: mjesto, trajanje, ton, dužina.

Postotak se u tablici odnosi na postotak točnih odgovora, a standardna devijacija (SD) svjedoči o raspršenosti rezultata (koja je očekivana s obzirom na startne idiome, različita predznanja i neujednačenu motivaciju za stjecanjem kompetencija).

Tablica 1: Rezultati inicijalnoga i završnoga testiranja znanja o naglascima

KOMP.	KATEGORIJE	SVI	SD	NENOVOŠT.	SD	NOVOŠT.	SD
ZNAVANJE	INICIJALNO – I. stupanj	53%	14,29	51%	13,66	54%	14,63
	ZAVRŠNO – II. stupanj	65%	11,38	60%	9,09	69%	11,59
PRIJAŠNJA ISTRAŽIVANJA		62,66%		62,61%		62,71%	

Napredovanje je očekivano jer je riječ o bazičnoj kompetenciji i najlakše savladivoj, a ono je zabilježeno i u završnome testiranju složenijih naglasnih pravila (II. stupnja kompetencije). Opća naglasna pravila (I. stupanj kompetencije) svladavaju se nakon poučavanja do gotovo 80% točnih odgovora, bez obzira na startni idiom. U ovome stupnju ponajmanje je razlika među govornicima različitih polaznih naglasnih sustava, no manja je prednost uočena kod novoštokavaca koji tipske primjere mogu lakše prepoznati, a manje poznate riječi analogijom uskladiti prema svome sustavu.

3. 2. Slušanje naglasaka (percepcija)

Otvorena pitanja kod slušanja naglasaka jest verifikacija zvučnoga materijala, naime većinom učenici/studenti slušaju kako nastavnik izgovara naglaske i bilježe ih. Nedostatak verificiranoga i metodički obrađenoga zvučnog materijala za uvježbavanje slušanja naglasaka najveći je izazov u poučavanju, a zatim kvaliteta audioopreme u učionicama te na koncu različita težina prepoznavanja naglasaka u riječima, rečenicama i tekstu (utjecaj rečenične intonacije). Na višim razinama obrazovanja javljaju se poteškoće u prepoznavanju naglasaka kod govornika nestandardnih idioma (dinamički, poludugi naglasak).

Dosadašnja su istraživanja pokazala da se točno izgovara oko 40% uzlaznih naglasaka i oko 65% silaznih naglasaka (Pletikos i Vlašić 2007), a slušnom procjenom pojedinih snimljenih riječi samo 52% riječi sa sigurnošću se može kategorizirati u jedan od četiriju hrvatskih standardnih naglasaka. Vještina slušnoga prepoznavanja

naglasaka stoga je jedna od složenijih te se mnogi jezikoslovci „spotiču“ u njezinoj verifikaciji. U nas su se tom temom ponajviše bavili upravo fonetičari, rjeđe drugi jezikoslovci (Vrban Zrinski i Varošaneć Škarić 2004; Pletikos Olof i dr. 2016).

Preduvjet je uspješnome testiranju percepcije zasigurno verificiran zvučni zapis. Za potrebe kolegija i vježbenice materijal je snimljen u studiju Odsjeka za fonetiku Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, a tekstove su čitali fonetičari Jordan Bičanić i Jelena Vlašić Duić. Zapis su ovjeravale autorice rada. U inicijalnome testiranju provjeravalo se mjesto i trajanje naglasaka, a u završnome mjesto, trajanje i ton. Nekoliko primjera iz testa (koji je predviđen i za *Vježbenicu*, kao dodatni materijal za inicijalno i završno testiranje):

a) Mjesto naglasaka

Poslušajte pažljivo tekst (ulomak iz *Šume Striborove* Ivane Brlić Mažuranić). U masno otisnutim riječima zaokružite slog koji nosi naglasak (mjesto naglasaka ne mora biti standardnojezično).

*Kada je momak **nasjekao** drva i sjeo na panj da se malo **odmori**, iz panja izade zmija. To nije bila prava zmija, već **djevojka** koja je bila ukleta radi **grijeha** i zlobe, a mogao ju je **osloboditi** samo netko s kim se **oženi**. (...)*

b) Trajanje sloga

Poslušajte pažljivo riječi (čitane kao da su rečenice). Svaku ćete čuti dvaput. Zaokružite riječi koje imaju dužinu – naglašenoga ili nenaglašenoga sloga (tj. duge slogove).

nadimak, napisati, budala, vlasnici, nebo, škola, slikar (...)

Poslušajte izgovor riječi (koji neće biti uvijek standardan, posebice prema mjestu naglasaka). U prvome stupcu odredite mjesto naglasaka (zaokružite slog), u drugome stupcu pronađite duge slogove, bilo naglašene bilo nenaglašene (zaokružite slog) i u trećemu stupcu označite naglascima i dužinama pseudoriječi.

MJESTO	TRAJANJE	MJESTO; TON I TRAJANJE
navrijeme	junak	meme
frizerka	oholost	mememe
Dalmatinka	nosorog	meme
prepisati	maska	mememe
jezikoslovlje	sestra	meme

Australija	vrata	mememe
televizija	kovčeg	meme
okrugao	automobil	mememe
Australija	plešemo	meme
televizija	krv	mememe

Tablica 2: Rezultati inicijalnoga i završnoga testiranja slušanja (percepcije) naglasaka

KOMP.	KATEGORIJE	SVI	SD	NENOVOŠT.	SD	NOVOŠT.	SD
SLUŠANJE	INICIJALNO	68%	12,47	66%	11,66	69%	12,87
	ZAVRŠNO	74%	7,79	73%	7,41	74%	8,04
PRIJAŠNJA ISTRAŽIVANJA		65,34%		64,43%		66,54%	

U slušanju naglasaka izjednačeni su svi ispitanici, stoga je taj test pokazao da startni novoštokavski sustav nije preduvjet uspješnosti u tome testu. Posebice se to uočava kada se slušaju manje poznate riječi, riječi u kojima je naglasak na nepredvidljivome ili manje očekivanome mjestu te kada se slušaju pseudoriječi.

3. 3. Izgovor (produkcija)

Dosadašnja su iskustva poučavanja pokazala da je najveći problem kod testiranja izgovora to što nastavnik sluša učenika/studenta, nema snimanja, nema „drugoga mišljenja”, a zatim se nameće kao otegotnost i veličina grupe učenika/studenata što prijeći individualan pristup. Kod procjene izgovora naglasaka na kraju kolegija / nastavne cjeline, ona bi morala polaziti od statusa na početku kolegija / nastavne cjeline, a ne u odnosu na ispravnost, naime poželjno je pratiti i mjeriti individualni napredak. Vještina izgovaranja standardnojezičnih naglasaka zahtijeva vježbe uzastopnoga ponavljanja i individualan pristup. Manjkavost rada na toj kompetenciji zasigurno je ograničenost slušne procjene onoga koji procjenjuje, tj. učenik/student prepušten je subjektivnoj procjeni nastavnika/profesora.

Testiranje se provodilo pojedinačno, ispitanici su snimani (snimač Zoom H4n) i njihov je izgovor bilježen. Izgovor se testirao na izgovoru riječi s neobilježenim naglascima (samostalne i u rečenici u silaznoj jezgri; 40% uzlazni : 60% silazni naglasak) te na izgovoru riječi s obilježenim naglascima (50% standardnih : 50% nestandardnih). Evo nekih primjera iz testa koji je i sastavni dio *Vježbenice* za inicijalno i završno testiranje:

- a) Odaberi neki **nadimak**. *Pijem svaki dan **vino**.*
 Izgovori točan **naglasak**. *Bila je **dama**.*
 Tvrdoglav je to **magarac**. *Boli me **noga**.*
 Čula su se **kopita**. *Bila je ponosna **žena**.*
 Najbolja je paška **solana**. *Pojavilo se **sunce**. (...)*

- b) *Televizija.*
Dekòltē.
Poglědajmo.
Austrálija.
Zàsvirati.
Slàvõnācā.
Podátākā.
Zāštítiti.
Prepísati.
Naprāviti. (...)

Tablica 3: Rezultati inicijalnoga i završnoga testiranja izgovora (produkcije) naglasaka

KOMP.	KATEGORIJE	SVI	SD	NENOVOŠT.	SD	NOVOŠT.	SD
IZGOVOR	INICIJALNO	63%	13,55	53%	13,98	70%	5,48
	ZAVRŠNO	78%	9,89	70%	10,27	75%	10,39
	INICIJALNO -neobilježene	77%	19,17	57%	16,17	90%	6,09
	ZAVRŠNO - neobilježene	86%	11,99	69%	11,29	91%	5,39
	INICIJALNO -obilježene	40%	11,04	40%	11,76	41%	10,45
	ZAVRŠNO – obilježene	61%	14,63	61%	14,7	61%	14,56
	PRIJAŠNJA ISTRAŽIVANJA	59,08 %		49,39%		71,82%	

U izgovoru naglasaka, kao i kod slušanja, svi su ispitanici izjednačeni kada se izgovaraju manje poznate riječi, riječi u kojima je naglasak na nepredvidljivome ili manje očekivanome mjestu te kada se izgovaraju pseudoriječi s obilježenim naglascima. U završnome testiranju najveći je pomak zabilježen kod novoštokavaca, a kao testni materijal na kojemu se najlakše određuje i uočava napredovanje upravo su riječi i tekstovi obilježeni naglascima (i to različitih varijeteta standardnoga izgovora).

3. 4. Zbirni rezultati testiranja

Napredovanje je uočeno u svim kompetencijama. Novoštokavci ponajviše u znanju o naglascima, a nenovoštokavci u izgovoru. Kod novoštokavaca je zamijećena tek prilagodba mjesta naglasaka te takvim akomodacijama njihov izgovor tek je „aproksimativni” standard. Individualni napredak ovisi o mnogim čimbenicima, naime standardna devijacija pokazuje visoku varijabilnost i disperziju rezultata. Uzroci su tome polazni idiom, polazne kompetencije, motivacija za učenjem (povezana s prestižem), predispozicije za usvajanje tona i sl. Na ljestvici do 100 bodova prikazivali smo koliko su studenti pokazali napredovanja u kompetencijama.

Tablica 4: Napredovanje u naglasnim kompetencijama kod govornika različitih startnih idioma

NENOVOŠTOKAVCI	NOVOŠTOKAVCI
ZNANJE maks. 39 bodova napredak prosjeak: 11 bodova	ZNANJE maks. 40 bodova napredak prosjeak: 16 bodova
SLUŠANJE (percepcija) maks. 31 bod napredak prosjeak: 9 bodova	SLUŠANJE (percepcija) maks. 22 boda napredak prosjeak: 8 bodova
IZGOVOR (produkcija) prosjeak: 16 bodova napredak IZGOVOR – neobilježenih (čestih) riječi maks. 36 bodova prosjeak: 12 bodova IZGOVOR – obilježenih (rijetkih) riječi maks. 32 boda prosjeak: 21 bod	IZGOVOR (produkcija) prosjeak: 5 bodova napredak IZGOVOR – neobilježenih (čestih) riječi maks. 16 bodova (intonacijske pogreške) prosjeak: 3 boda IZGOVOR – obilježenih (rijetkih) riječi maks. 47 bodova prosjeak: 19 bodova

Najveći je pomak obiju skupina vidljiv u izgovaranju riječi i rečenica obilježenih naglascima iz čega proizlazi da je nužno u sve razine obrazovanja uvoditi tekstove obilježene naglascima. Ujednačeno napredovanje svih ispitanika, bez obzira na polazni naglasni sustav, postiže se radom na tekstu općenito, zatim radom na označenim

tekstovima, pseudoriječima i manje poznatim riječima, kontrastiranjem i komparativnim pristupom različitim varijetetima.

4. Umjesto zaključka

Dok smo radile na materijalu za učenje i poučavanje standardnojezičnih naglasaka te ga nakon toga testirale, otvorila su nam se mnoga pitanja na koja smo pokušale odgovoriti, a u svemu se izbistrilo nekoliko mogućih naputaka svima koji poučavaju naglaske:

1. Vježbe i testovi moraju biti snimani u kontroliranim uvjetima i moraju biti verificirani. Važno je da materijal čita i muški i ženski glas, zbog lakše identifikacije.

2. Najsloženije i najučinkovitije zasigurno je početno i završno testiranje učenika/studenata nakon kojih se uspoređuju rezultati. Kod govornika koji nemaju četveronaglasni sustav važno je pamćenje čestouporabnih riječi zajedno s naglaskom (riječi se često ponavljaju u tekstovima i ilustrirane su) te usporedbe sa sustavima koji imaju akut i dinamički naglasak uvelike pomažu smjestiti svoj govor u cjelinu sustava.

3. Primjenom teorije varijetetnosti standarda (prema kojoj govoreni standard nije jedinstven već se raslojava na neutralni, visoki i niski, a izvan je tzv. klasično naglašivanje) razrješuju se mnoge dvojbe, stoga je raslojavanje jezične stvarnosti nužno što prije opisati i na planu ortoepije. Također je nužno raditi na tekstovima različitih stilova/diskursnih tipova.

4. Ono o čemu valja voditi računa kod sastavljanja materijala za učenje i poučavanje zasigurno su tekstovi s označenim naglascima te na koncu uvesti u obrazovni sustav ozvučene čitanke za hrvatski jezik. Naime, sasvim je uobičajeno da u opremi udžbenika stranoga jezika (pa i hrvatskoga kao stranoga) standardno dolazi CD, no to nije slučaj za učenje hrvatskoga jezika kao materinskoga u okviru predmeta *Hrvatski jezik*, a standardni je jezik L2 (J2) i njegovo ozvučivanje jednako je važno kao i bilo kojega drugoga jezika koji se uči. I standard i njegovu ortoepsku normu učimo.

Literatura

- Banković-Mandić, Ivančica, 2014. *Fonetske vježbe za inojezične govornike hrvatskoga. Savjetovanje za lektore hrvatskoga kao inoga jezika, 2. zbornik radova* (ur. M. Čilaš Mikulić i A.T. Juričić). Zagreb: Filozofski fakultet u Zagrebu, FF Press. 29–41.
- Benge Kletzien i dr., 2005. *Aktivno učenje i ERR okvir za poučavanje* (1. knjiga); *Čitanje, pisanje i rasprava za poticanje kritičkog mišljenja* (2. knjiga); *Suradničko i iskustveno*

- učenje (3. knjiga); *Planiranje, praćenje i ocjenjivanje* (4. knjiga). Zagreb: Forum za slobodu odgoja.
- Divjak, Blaženka (ur.), 2008. *Ishodi učenja u visokom školstvu*. Varaždin: TIVA; Fakultet organizacije i informatike.
- Glušac, Maja, 2016. Hrvatska prozodija u nastavi. *Croatica et Slavica Iadertina* 12/2. 513–528.
- Guberina, Petar, 1967. Audiovizuelna-globalnostrukturalna metoda, *Govor* 1/2. 5–29.
- Gusak Bilić, Ivana i dr., 2018. Naglasak u osnovnoškolskoj nastavi. *Croatian Journal of Education: Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanje* 20/2. 209–235.
- Ivšić, Stjepan i Kravar, Miroslav, 1955. *Srpsko-hrvatski jezik: izgovor i intonacija s recitacijama na pločama*. Zagreb: Nakladno poduzeće Epoha: Produkcija ploča Jugoton.
- Martinović, Blaženka, 2014. *Na putu do naglasne norme – oprimjereno imenicama*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada i Sveučilište u Puli.
- Burgdorf, Illse i dr., 1963. *Njemački: audiovizuelna metoda* I, II. Zagreb: Jugoton.
- Pletikos, Elenmari, 2008. *Akustički opis hrvatske prozodije riječi*. Doktorska disertacija, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Pletikos, Elenmari i Vlašić, Jelena, 2007. Acoustic description of Croatian accents. *Studia Phonetica Posnaniensia. An International Journal for Linguistic Phonetics* 8. 27–49.
- Pletikos Olof, Elenmari i dr., 2016. Metode mjerenja naglasnih kompetencija. *Metodologija i primjena lingvističkih istraživanja* (ur. S. L. Udier i K. Cergol Kovačević). Zagreb: Srednja Europa. 293–307.
- Požgaj Hadži, Vesna i Smolić, Marija, 1996. Nacrt vježbenice „Fonetske vježbe iz hrvatskog jezika“ *Govor* XIII/1–2. 107–114.
- Požgaj Hadži, Vesna, 2002. *Hrvaščina in slovenščina v stiku / Hrvatski i slovenski u kontaktu*. Ljubljana: Razprave Filozofske fakultete, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Varošaneć-Škarić, Gordana, 2010. *Fonetska njega glasa i izgovora*. Zagreb: FF Press.
- Vlašić Duić, Jelena i Pletikos Olof, Elenmari, 2018. Naglasci u govoru hrvatskih jezikoslovaca. *Jezići i kulture u vremenu i prostoru 7/1* (ur. S. Gudurić i B. Radić-Bojanić). Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet. 255–265.
- Vrban Zrinski, Karolina i Varošaneć-Škarić, Gordana, 2004. Slušno prepoznavanje hrvatskih naglasaka *Govor* XXI/2. 93–110.

Pioggia, sole, erba, rugiada

– sullo studio e sull'insegnamento degli accenti nella lingua croata

Lo studio e l'insegnamento degli accenti nella lingua standard crea particolare resistenza sia tra coloro che insegnano gli accenti sia tra coloro che li studiano. Il lavoro *Pioggia, sole, erba, rugiada* presenta gli esercizi per lo studio e l'insegnamento degli accenti nella lingua croata. La metodologia dell'elaborazione degli accenti si basa su un'elaborazione graduale: dalla posizione dell'accento alla durata e al tono, dai più facili da acquisire (accento breve discendente e accento lungo discendente) ai più difficili (accento lungo ascendente e accento breve ascendente), dalla parola più frequente a quella meno frequente, dalle pseudoparole alle parole, alle frasi e al testo, dalla varietà più bassa a quella alta, ecc. Gli esercizi comprendono tre competenze di base: la conoscenza, l'ascolto attivo (la percezione) e la pronuncia (la produzione) degli accenti.

Parole chiave: accento, ascolto (percezione), pronuncia (produzione), insegnamento, accento della lingua standard.

Dež, sonce, trava, rosa

– o učenju in poučevanju naglasov v hrvaškem jeziku

Učenje in poučevanje standardnojezikovnih naglasov povzroča odpor pri tistih, ki poučujejo, in tistih, ki jih ti poučujejo. V delu *Dež, sonce, trava, rosa* so zbrane vaje za lažje in sistematičnejše učenje in poučevanje naglasov v hrvaščini. Metodologija obravnave naglasov temelji na stopnjevitostni obravnavi: od mesta naglasa proti trajanju in tonu, od lažje obvladljivega cirkumfleksa na kratkih in dolgih naglašanih zlogih proti težjemu akutu na dolgih in kratkih naglašanih zlogih, od pogostejše rabljenih besed do redkeje rabljenih besed, od (psevdo)besede do povedi in besedila, od majhne različnosti proti veliki ipd. V vajah so zajete tri temeljne kompetence: poznavanje naglasov, dejavno poslušanje (percepcija) in izgovarjava (produkcija).

Ključne besede: naglas, poslušanje (percepcija), izgovarjava (produkcija), poučevanje, standardnojezikovno naglaševanje